

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/39221411>

Вечеря М. Р.,
*аспірант кафедри права
ПВНЗ «Європейський університет»*

Кравчук П. Ю.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
ПВНЗ «Європейський університет»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СВІДКА, ДО ЯКОГО ЗАСТОСОВАНО ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ

FEATURES OF THE PROCEDURAL STATUS A WITNESS TO WHICH SECURITY MEASURES ARE APPLIED

У статті підставі аналізу чинного законодавства та наукових джерел зроблено спробу визначення процесуального становища свідка, до якого застосовано заходи безпеки у кримінальному провадженні, здійснено наукове обґрунтування пропозицій щодо вирішення теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з його участю у встановленні обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Наголошено, що категорія «процесуальний статус свідка» є вихідною під час вдосконалення законодавства, що стосується його участі у кримінальному провадженні, зокрема й у частині застосування до свідка заходів безпеки. Сформульовано визначення процесуального статусу свідка, загальні ознаки та елементи. Підкреслюється, що вагоме місце в процесуальному статусі свідка посідає гарантія свідка на забезпечення безпеки, наявність якого створює відповідні умови, що забезпечують можливість свідка давати правдиві показання про обставини, які мають відношення до кримінального провадження, не позбавляючи при цьому обов'язку уповноважених осіб з їх об'єктивної перевірки та оцінки для встановлення фактичності подій. Особлива увага приділена тим правам та обов'язкам свідка, які пов'язані із забезпеченням його особистої безпеки. Виокремлено основні складники права свідка на забезпечення безпеки: подавати клопотання про вжиття заходів безпеки або про їх скасування; знати про застосування конкретних заходів безпеки; вимагати від уповноважених органів і посадових осіб застосування додаткових заходів безпеки або скасування заходів, що здійснюються; оскаржувати незаконні рішення та дії органів, що забезпечують безпеку, до відповідного органу вищого рівня, прокурора або суду. Встановлено, що наявність зазначених прав особи покладає на уповноважені органи обов'язки, які полягають у здійсненні правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, житла, майна, честі та гідності цих осіб, їх рідних та близьких від протиправних посягань з метою створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя.

Ключові слова: свідок, кримінальне провадження, процесуальний статус, гарантії, забезпечення безпеки.

In the article, based on the analysis of current legislation and scientific sources, an attempt was made to determine the procedural position of a witness to whom security measures were applied in criminal proceedings, a scientific substantiation of proposals for solving theoretical and practical problems related to his participation in establishing circumstances to be proven in criminal proceedings. It was emphasized that the category "procedural status of the witness" is the starting point during the improvement of the legislation regarding his participation in criminal proceedings, in particular, in the part of applying security measures to the witness. The definition of the procedural status of a witness, general features and elements are formulated. It is emphasized that an important place in the procedural status of a witness is the guarantee of the witness's security, the presence of which creates appropriate conditions that ensure the witness's ability to give truthful testimony about the circumstances relevant to the criminal proceedings, without relieving the duty of authorized persons from their objective verification and evaluation to establish the factuality of events. Special attention is paid to those rights and obligations of the witness, which are related to ensuring his personal safety. The main components of the

witness's right to ensure security are highlighted: to submit a request to take security measures or to cancel them; know about the application of specific security measures; demand from the authorized bodies and officials the application of additional security measures or the cancellation of the measures being carried out; appeal illegal decisions and actions of security agencies to the relevant higher-level authority, prosecutor or court. It was established that the existence of the specified rights of a person imposes duties on the authorized bodies, which consist in the implementation of legal, organizational and technical and other measures aimed at protecting the life, health, housing, property, honor and dignity of these persons, their relatives and close to illegal encroachments in order to create the necessary conditions for the proper administration of justice.

Key words: *witness, criminal proceedings, procedural status, guarantees, security.*

Постановка проблеми. Усі без винятку учасники кримінального провадження незалежно від їх правового статусу, позиції та інтересу у кримінальному провадженні, потребують усестороннього, неупередженого та надійного захисту їх прав і свобод на державному рівні від протиправних посягань належними правовими засобами, особливо якщо такі особи володіють достовірною та доленосною інформацією.

На сьогодні, серед усіх учасників кримінального провадження фігура свідка є найбільш уразливою та такою, що потребує додаткових гарантій з боку держави. Даний суб'єкт правовідносин у більшості випадків володіє достовірною та вкрай важливою для здійснення кримінального провадження інформацією, що може стати ключовим моментом у вирішенні завдань кримінального судочинства. Найважливішим моментом для свідка повинен стати факт забезпечення його захисту та безпеки, в тому числі у разі необхідності його родичам чи близьким, оскільки свідок часто піддається погрозам, шантажу та навіть спробам фізичного впливу.

Свідок у кримінальному процесі має визначене законом процесуальне становище, або процесуальний статус, який вважають багатоконпонентною правовою категорією, що відображає юридично оформлений соціальний статус особи у державі. Визначення процесуального статусу свідка у кримінальному провадженні є складною, комплексною та водночас важливою проблемою для встановлення особливостей його участі у кримінальному провадженні, зокрема й для з'ясування процесуального порядку застосування заходів безпеки. Зазначене питання охоплює визначення прав, обов'язків, відповідальності свідка, а окремі науковці небезпідставно відносять процесуальний статус до гарантій його діяль-

ності у кримінальному процесі поряд з принципами, кримінально-процесуальною формою, прокурорським наглядом, судовим та відомчим контролем інститут оскарження дій, рішень і бездіяльності органів і посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження та ін. [1, с. 51].

Метою наукової статті є визначення процесуального становища свідка, до якого застосовано заходи безпеки у кримінальному провадженні, а також наукове обґрунтування пропозицій щодо вирішення теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з його участю у встановленні обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковому дослідженню процесуальних можливостей свідка у кримінальному провадженні в доктрині присвячено достатню кількість праць. Більшість науковців є одноставними у тому, що права, обов'язки та відповідальність свідка становлять його основу [2, с. 16–18; 3, с. 22–26; 4, с. 74; 5, с. 879–880]. До аналогічних висновків спонукає й аналіз змісту ст. ст. 66, 67 КПК України. Означені категорії найбільш точно відображають правове становище свідка у кримінальному процесі. Водночас, варто визнати, що наявність гарантії свідка у вигляді права на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні, наповнює процесуальний статус такої особи новим змістом та актуалізує доцільність його наукового аналізу.

Виклад основного матеріалу. Свідок – це учасник кримінального провадження, фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань (п. 25 ч. 1 ст. 3 та ч. 1 ст. 65 КПК України) [6]. Він, як процесуальна фігура, «породжена» самим фактом злочину [7, с. 86], є незамінним джерелом відомостей, які мають

значення для встановлення наявності чи відсутності обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, передбачених ст. 91 КПК України, а також інших обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження.

Процесуальний статус свідка можна визначити як систему закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві прав, обов'язків та відповідальності, які дають йому змогу максимально ефективно реалізовувати свої функції у кримінальному провадженні [8, с. 81]. Відповідно ця категорія є вихідною під час вдосконалення законодавства, що стосується участі свідка у кримінальному провадженні, зокрема й у частині застосування до нього заходів безпеки.

Вагоме місце в процесуальному статусі свідка посідають гарантії їхньої участі в кримінальному процесі. Однією з таких гарантій є визначене право свідка на забезпечення безпеки, наявність якого створює відповідні умови, що забезпечують можливість свідка давати правдиві показання про обставини, які мають відношення до кримінального провадження, не позбавляючи при цьому обов'язку уповноважених осіб з їх об'єктивної перевірки та оцінки для встановлення фактичності подій.

Право на забезпечення безпеки, закріплене в Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а також утілено в положеннях галузевого законодавства, зокрема КПК України. Решта гарантій хоча й не містяться в КПК України, однак відсилають правозастосовника до профільного Закону. На підставі загальної юридичної логіки відповідні гарантії необхідно використовувати як такі, що передбачені спеціальною нормою, якщо це не суперечить завданням кримінального провадження.

Визначимо насамперед ті права та обов'язки свідка, які пов'язані із забезпеченням його особистої безпеки, а також чинники, що обумовлюють специфіку правового становища цього суб'єкта в кримінальному процесі. При цьому акцентованої уваги потребують питання реалізації процесуальних прав свідка, як учасника кримінального провадження, від яких прямо залежить надійність та ефективність захисту його прав та безпека. Адже забезпечення про-

цесуальних гарантій захисту свідка дає змогу не лише відгородити свідка від незаконного переслідування і тиску, а й підвищує ефективність його участі у кримінальному процесі з метою встановлення обставин кримінального провадження.

Відповідно до ст. 66 КПК України кожен свідок має право: знати у зв'язку з чим і в якому кримінальному процесі він допитується; на залучення під час дачі показань та участі у провадженні інших судових дій адвоката з правової допомоги; відмовитися давати свідчення про себе, близьких родичів та членів його сім'ї, які можуть бути підставою для підозри чи обвинувачення у вчиненні злочину його, близьких родичів або членів його сім'ї; свідчити рідною або іншою мовою або ж користуватися допомогою перекладача; на відшкодування витрат, пов'язаних із викликом для надання свідчень; прочитати протокол допиту та подати заяву на зміни, доповнення та коментарі до цього протоколу, а також робити такі доповнення та коментарі особисто; подати заяву на забезпечення захисту чи безпеки у випадках, передбачених законом [6].

Окремої уваги потребує з'ясування сутності права свідка заявляти клопотання про забезпечення безпеки у разі наявності реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну свідка або членам його сім'ї та близьким родичам. Також актуальність зазначеного права важко переоцінити у разі загрози реалізації будь-якого із прав, передбачених ч. 1 ст. 66 КПК України.

Варто підкреслити, що з моменту прийняття рішення про застосування до свідка заходів безпеки у визначеному законом порядку, його процесуальний статус матиме певні особливості – крім процесуальних прав та обов'язків, закріплених у ст. 66 КПК України, він наділяється правами та обов'язками, які за своєю суттю є додатковими до його статусу. Так, свідок, взятий під захист, має право: подавати клопотання про їх скасування; знати про застосування щодо нього конкретних заходів безпеки; вимагати від слідчого, прокурора, суду застосування додаткових заходів безпеки або скасування здійснюваних заходів; оскаржити незаконні рішення чи дії органів, які забезпечують безпеку, до відповідного органу вищого рівня, прокурора або суду.

Зокрема, слід вказати на право свідка оскаржувати на досудовому провадженні, в порядку, передбаченому п. 6 ч. 1 ст. 303 КПК України, рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача, чи прокурора при застосуванні заходів безпеки [6]. Свідок може користуватися й іншими правами, передбаченими КПК України. Наприклад, до них належать спеціальні права, якими свідок наділений на стадії виконання судових рішень. Так, відповідно до ч. 1 ст. 539 КПК України, свідок має право звертатись до суду з клопотанням про вирішення питань, які безпосередньо стосуються його прав, обов'язків чи законних інтересів [6]. Не виключено, що таким може бути право на застосування заходів безпеки.

Ключовою особливістю процесуального статусу свідка, яка відрізняє його від інших учасників кримінального провадження, зокрема таких як потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, є наявність статутного обов'язку дати справжні неупереджені свідчення по суті провадження [9, с. 13]. Водночас у ч. 3 ст. 66 КПК України передбачено право осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, не свідчити проти самого себе, свого чоловіка (своєї дружини) та інших близьких родичів, коло яких визначено п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України [6]. Отже, йдеться про імунітет свідків, який можна розглядати як додаткову гарантію учасника кримінального процесу, що надається законодавством України у зв'язку з особливою процесуальною роллю свідка, як виняток з принципу рівноправності громадян, як спосіб підвищити рівень захищеності зазначеного учасника кримінального судочинства.

Профільний Закон у ст. 15 «Забезпечення конфіденційності даних про особу» вказує на те, що нерозголошення відомостей про осіб, взятих під захист, може здійснюватися шляхом: а) обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також протоколах слідчих дій та інших матеріалах кримінального провадження, заміни прізвища, імені, по-батькові в цих документах псевдонімами за постановою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчого, прокурора або за ухвалою слідчого судді, суду про зміну анкетних даних; б) проведення упізнання особи поза візуальним та

аудіо спостереженням того, кого впізнають, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства; в) не оголошення будь-яким способом дійсних анкетних даних про осіб, які взяті під захист і підлягають виклику в судові засідання; г) виклику до суду цієї особи лише через орган, який здійснює заходи безпеки; д) накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, взятую під захист, адресними бюро, паспортними службами, підрозділами державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами [10]. Отже, такими даними про особу свідка, до якого застосовані заходи безпеки, є відображенні у будь-якій формі та у будь-яких документах відомості про: особу, заміну прізвища, імені, по батькові на псевдоніми.

У разі, коли свідок дає показання, керуючись свідочьким імунітетом, не підпадаючи під зазначену категорію осіб, одним із завдань уповноважених осіб є з'ясувати правдивість таких показань, адже часто цей критерій ставиться під сумнів у зв'язку з побоюванням свідка за своє життя та здоров'я, а також його рідних та близьких.

Право свідка на забезпечення безпеки породжує відповідні обов'язки державних органів, які приймають рішення про застосування заходів безпеки та здійснюють їх (ч. 1 ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві») [10]. Такі обов'язки полягають у здійсненні правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, житла, майна, честі та гідності цих осіб від протиправних посягань з метою створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя [11, с. 87].

Незалежно від того, чи застосовано до свідка заходи безпеки, він зобов'язаний: прийти за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду; дати свідчення під час досудового слідства та судового розгляду, дати правдиві свідчення; не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора процесуальної інформації, безпосередньо пов'язаної з сутністю кримінального провадження та процесуальними діями, які здійснюються (здійснюватимуться) в процесі провадження та які стали відомими

свідку у зв'язку з виконанням ним своїх обов'язків [6].

Свідки, взяті під захист, зобов'язані: виконувати умови здійснення заходів безпеки і законні вимоги органів, які забезпечують безпеку; негайно інформувати названі органи про кожен випадок погрози або протиправних дій щодо них; поводитися з майном та документами, виданими їм у тимчасове користування органом, який забезпечує безпеку, згідно з установленими законодавством правилами (ч. 2 ст. 5 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві») [10]. Зазначені вимоги можуть розповсюджуватись і на інших осіб, які прямо чи опосередковано задіяні у процесі розслідування (викривачі, їх близькі особи), та до яких застосовано заходи безпеки, визначені ст. 2 профільного Закону.

За логікою, особи, які на конфіденційній основі співпрацюють з оперативними підрозділами, також є учасниками кримінального провадження, які мають право на застосування щодо них заходів безпеки [12, с. 6]. Проте, до переліку осіб, які мають право на забезпечення безпеки відповідно до ст. 2 профільного Закону конфідентів, на відміну від викривачів, не внесено. Тому поділяємо позицію науковців щодо вирішення цієї проблеми шляхом внесення відповідних змін до законодавства.

Водночас, ст. 256 КПК України визначає, що особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їхнього проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися зі збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням стосовно них відповідних заходів безпеки, передбачених законом [6]. Отже, й зазначені суб'єкти можуть розглядатись нами як «потенційні» свідки у конкретному кримінальному провадженні, адже в розумінні законодавця вони є «учасниками кримінального провадження, яким відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню» (див. ч. 1 ст. 66 КПК України) [6].

Важливим елементом процесуального статусу свідка є відповідальність, оскільки завдання забезпечення якісного розслідування кримінального правопорушення та судового розгляду в розумні строки вимагає належної

законодавчої регламентації відповідних заходів відповідальності до учасників кримінального провадження, які порушили процесуальний обов'язок.

Свідок може бути притягнутий до декількох видів юридичної відповідальності: кримінальної, адміністративної та кримінально-процесуальної. Зокрема, у ч. 1 ст. 67 КПК України зазначено, що за завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду або за відмову від давання показань, крім випадків, передбачених КПК, свідок несе кримінальну відповідальність. За злісне ухилення від явки до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду свідок несе відповідальність, встановлену законом [6]. Також відповідно до ч. 3 ст. 224 та ч. 1 ст. 352 КПК України свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань перед допитом [6].

Оскільки до участі у процесуальних діях залучаються свідки, до яких застосовуються заходи безпеки, невиконання або неналежне виконання ними процесуальних обов'язків здатне негативно позначитися як на вирішенні завдань конкретної процесуальної дії, всього кримінального провадження та досягненні мети застосованого заходу безпеки, чи його комплексу.

Наслідком недотримання обов'язків, визначених у разі застосування заходів безпеки, передбачених профільним законом у ч. 2 ст. 5 (виконувати умови здійснення заходів безпеки і законні вимоги органів, які забезпечують безпеку; негайно інформувати названі органи про кожен випадок погрози або протиправних дій щодо них; поводитися з майном та документами, виданими їм у тимчасове користування органом, який забезпечує безпеку, згідно з установленими законодавством правилами), можуть бути: 1) скасування здійснених заходів повністю або частково; 2) вжиття додаткових заходів, спрямованих на забезпечення безпеки (зміна та доповнення заходів). До таких висновків можемо дійти з аналізу положень ст. 6 профільного Закону України [10].

У разі відмови особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві, від захисту заходи безпеки щодо такої особи, передбачені

ст. ст. 9, 11–16 Закону, не проводяться [10]. За таких обставин для свідка, який відмовився від застосування щодо нього заходів безпеки, жодні санкції застосовуватись не будуть, а наслідком будуть відповідні дії уповноважених осіб, визнані законодавством.

Крім того, продаж, застава чи передача іншим особам майна, виданого в особисте користування особі, взятій під захист, для забезпечення її безпеки, а також втрата чи пошкодження цього майна тягне за собою відповідальність, передбачену чинним законодавством [10]. Тобто йдеться про матеріальну відповідальність особи, щодо якої застосовуються заходи безпеки.

Кримінальна процесуальна відповідальність свідка, до якого застосовано заходи безпеки, може наставати у разі: 1) невиконання його обов'язку як учасника кримінального провадження (неприсуття на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, що тягне застосування приводу, грошового стягнення); 2) недотримання умов здійснення заходів безпеки та законних вимог органів, які забезпечують безпеку (тягне скасування здійснюваних заходів повністю або частково, вжиття додаткових заходів, спрямованих на забезпечення безпеки).

Висновки. Отже, процесуальний статус свідка є системою закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві прав, обов'язків та відповідальності, які дозволяють йому максимально ефективно реалізувати свої функції у кримінальному провадженні. Загальними ознаками, які характеризують процесуальний статус свідка в чинному законодавстві є такі: є фізичною особою; статус пов'язується з обізнаністю особи з даними,

необхідними для встановлення обставин кримінального правопорушення; зазвичай, законодавство не містить вичерпного переліку прав і обов'язків свідків в окремій статті КПК; основним обов'язком є необхідність з'явитися для дачі правдивих показань. Елементами процесуального статусу свідка визначено права, обов'язки та відповідальність.

Право свідка на забезпечення безпеки є однією з основних гарантій особи, яка перебуває в такому статусі, та передбачає такі складники: подавати клопотання про вжиття заходів безпеки або про їх скасування; знати про застосування щодо нього конкретних заходів безпеки; вимагати від уповноважених органів і посадових осіб застосування додаткових заходів безпеки або скасування заходів, що здійснюються; оскаржувати незаконні рішення та дії органів, що забезпечують безпеку, до відповідного органу вищого рівня, прокурора або суду. Наявність зазначених прав особи покладає на уповноважені органи обов'язки, які полягають у здійсненні правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, житла, майна, честі та гідності цих осіб, їх рідних та близьких від протиправних посягань з метою створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя.

Доводиться констатувати, що особи, які перебувають у статусі свідка, на сьогодні не мають змоги подолати окремі проблеми, пов'язані з реалізацією ними своїх прав та обов'язків, без належного правового забезпечення їх безпеки у кримінальному провадженні. Такі проблемні аспекти потребують подальших наукових розвідок у цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рожнова В.В. Курс лекцій із кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина). Авт. кол. В.В. Рожнова та ін. К., 2020. 398 с.
2. Белькова О.В. Правовий статус свідка в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. Наук.; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2005. 223 с.
3. Лобойко О.М. Методи кримінально-процесуального права: монографія. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2006. 352 с.
4. Харітонова М. В. Специфіка правового статусу свідка в кримінальному процесі України. *Південноукраїнський правничий часопис*. Вип. 4. Ч. 3. Одеса, 2019. С. 73–77.
5. Слінько С.В. Процесуальний статус свідка в кримінальному процесі. *Форум права*. 2012. № 1. С. 878–882. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Офіційний вісник України. 2012. № 37. Ст. 1370. Ред. від 25.08.2022. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
7. Коновалова В.О. Юридична психологія: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. / Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Х.: Право, 2008. 240 с.
8. Закревська Т.О. Правовий статус свідка у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2020. Вип. № 48. С. 78–82.
9. Бараннік Р.В., Шибіко В.П. Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України : монографія. Київ : КНТ, 2008. 212 с.
10. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>.
11. Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетровська юридична академія МВС України, 2002. 432 с.
12. Аркуша Л.І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Л. І. Аркуша. Х., 2001. 218 с.